

Ігор Лосєв

Кандидат філософських наук,
доцент Києво-Могилянської академії

«ФОРМАЛЬНІСТЬ» ПРОТИ ФАКТІВ

Деякі юристи пропонують специфічну систему правових визначень поза змістовністю і мораллю, за допомогою якої можна довести, що українці самі вчинили Голодомор або що Голодомору не було

Розповідають, що колись у богословських навчальних закладах практикували таку вправу для майбутніх теологів: «Доведи буття Боже, спростуй буття Боже, спростуй попереднє спростування». Деякі сучасні «правознавці» вважають своїм обов'язком демонструвати дивовижну «гнучкість» правничого розуму, здатного, на їхній погляд, усе, що завгодно, довести і все, що завгодно, спростувати. Це не додає поваги до всього правничого «цеху», коли шляхом більших чи менших складних маніпуляцій нас переконують у тому, що біле є чорним, і навпаки. Причому використовується своєрідна логічна обструкція, коли всі аргументи опонентів тупо заперечуються за допомогою сумнівно-демагогічних тверджень.

Хоча заради справедливості слід зазначити, що подібні речі притаманні не тільки правознавцям.

Демагогія — цариця аргументації?

Скажімо, останнім часом у «патріотичних» колах Росії вважається правилом доброго тону оголошувати політ американських астронавтів на Місяць містифікацією, інформаційною підробкою, пропагандистською спецоперацією тощо. Натомість російський історик Марк Солонін у книзі «Мозгоимение! Фальшивая история Великой войны» переконливо довів, що, використовуючи методологію сучасного московського антиамериканізму, можна так само «переконливо» довести, що

не було жодного польоту в космос Юрія Гагаріна. Для цього треба тільки вперто стояти на своєму: всі документи про політ Гагаріна підірвані, всіх свідків куплено, нічого до і нічого після (ні запусків міжконтинентальних балістичних ракет, ані польотів міжнародних екіпажів на міжпланетні космічні станції) не було.

Ну, то й чим ви доведете, що «політ Гагаріна» був у реальності? Повідомленням ТАРС? Смішно. Кінохроніка? А що, власне, видно на тій кінохроніці? Стоїть велика ракета, «парує» рідким киснем, що кипить у баках: артист, загримований під Гагаріна, кудись залазить... Як ви доведете, що він потім не виліз назад, а ракета не стартувала без людини? Як доведете, що ракета не вибухнула під час виходу на орбіту? Хто і як міг бачити цей «політ», коли про нього повідомили тільки після того, як він нібито відбувся?

Приблизно з аргументацією такої ж логічної «цінності» доводиться мати до справи, коли йдеться про український Голодомор-геноцид, з боку тих, хто заперечує цей трагічний факт української історії. Не визнавати очевидне, опротестовувати логічно неминучі висновки, вимагати особливих доказів, яких у всіх інших випадках ні від кого не вимагають — ось методологія супротивників засудження одного з найбільших злочинів проти української нації. Якщо критики концепції українського Голодомору-геноциду напружаться, то вони зможуть не менш «ефектно» спростувати, застосовуючи таку методологію, єврейський Голокост і вірменський геноцид 1915 року.

Хоча Голодомор 1932–1933 років визнано геноцидом українського народу законом, що його ухвалила Верховна Рада, а також парламентськими ухвалами двох десятків іноземних держав, у певних колах політиків і близьких до них за поглядами істориків та правознавців факт геноциду все одно заперечується. Та особливе неприйняття викликає законопроект про кримінальну відповідальність за публічне заперечення Голодомору і Голокосту.

Привертає увагу той факт, що ті, про кого йдеться, не мають претензій заперечити Голокост або висловити незгоду з

В «Використовуючи методологію сучасного московського антиамериканізму, можна так само “переконливо” довести, що не було жодного польоту в космос Юрія Гагаріна»

кримінальним переслідуванням за відкриті заяви про сумніви щодо фактичності пов'язаних із ним подій. Ніхто не критикує у нас і парламент Франції, що він запровадив покарання за невизнання вірменського геноциду 1915 року. Проблеми виникають чомусь лише з українською трагедією 1932–1933 років. Цікаво, що, обурюючися вищезазначеним законопроектом про покарання за публічне заперечення Голодомору й називаючи його замахом на свободу слова, критики не обурюються специфічним законом, що його Верховна Рада ухвалила ще за часів Леоніда Кучми і досі не скасувала, попри очевидну абсурдність.

Це Закон України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років». У цьому законі, зокрема, говориться про недопущення фальсифікації історії цієї війни у «наукових дослідженнях, навчальній літературі» та ін. Себто йдеться про те, що група депутатів (насамперед членів комуністичної фракції) знає певну «правду» про події 1941–1945 рр. в Україні, якої ніхто не має права викладати й оцінювати інакше, ніж ініціатори цього закону. І це попри те, що жодної нормативної історії «ВВВ» не написано досі, коли не вважати такими

В «Хоча Голодомор 1932–1933 років визнано геноцидом українського народу законом, що його ухвалила Верховна Рада, у певних колах політиків факт геноциду все одно заперечується»

сталінсько-хрущовсько-брежнєвські постулати стосовно цих подій. Але й ці постулати помітно відрізняються один від одного, бо історична «правда» в СРСР змінювалася залежно від кожного нового генерального секретаря КПРС та його особистої думки й настроїв. Фактично, йдеться про увічнення настроїв комуністично-імперської громадськості України в питаннях оцінки Другої світової війни та участі в ній України.

Звісно, цей «зоологічний», з точки зору здорового глузду та історичних фактів, гранично політизований закон ніхто не виконує. Бо якби його виконували, то всі неупереджені наукові дослідження цього історичного періоду мали б негайно припини-

тись, а сама історична наука в Україні була би знову приречена стати елементом комуністичної пропаганди. Чомусь критики Голодомору аж ніяк не добачили, що Закон «Про увічнення Перемоги у ВВВ» є однозначно антиконституційним, бо заперечує свободу слова, засаду відсутності в Україні обов'язкової для всіх ідеології та заборону цензури. Впровадження такого закону означає повернення жорстокої політичної цензури радянських часів. І, що дивно, жоден правник не обурився з приводу цього дикого, середньовічного, в душі інквізиції закону (принаймні авторів статті випадки такого обурення не відомі), натомість стосовно Голодомору раптом такі активні виступи, як за командою ...

Юридичний фетишизм проти юриспруденції

Дехто з юристів на теренах України своє негативне ставлення до закону про Голодомор-геноцид пов'язує навіть із назвою, стверджуючи, що слово «голодомор» уже має в собі оціночне судження. Проте чи багато в людських мовах є слів, особливо таких, що позначають доленосні події, які не мають такого підтексту? Що є абсолютно нейтральними? Наприклад, слово «голоко́ст» (у перекладі — «тотальне спалення») чи, мовою іврит, «шоа» (у перекладі — «катастрофа») також містить оціночне судження. Отже, нам пропонують створення якоїсь дуже специфічної системи правових визначень поза змістовністю і мораллю, у вигляді суто формальних схем. Її можна було б назвати формалістичним правом, а прихильників таких схем — юридичними фетишистами. Такий собі бунт формальності проти фактичності...

За Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, геноцид — це «дії, вчинені з наміром знищити (повністю або частково) будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу». Відтак прихильники юридичного фетишизму вимагають довести факт свідомого (й умисного) характеру дій (чи бездіяльності) певних осіб. Але чому йдеться тільки про певних осіб, ніби в тоталітарних державах такого штибу політика є приватною ініціативою окремих індивідів? Невже Голокост був індивідуальним злочином Адольфа Ейхмана, Гайнріха Гімmlера та ін., а не злочином цілої нацистської держави, що, звісно, не заперечує особистої провини окремих осіб? Невже вірменський геноцид 1915 року був злочином лише окремих чиновників та генералів Османської імперії, а не державною політикою?

Себто юридичні фетишисти підштовхують нас до зведення злочинної державної політики до рівня окремих ексцесів. Якщо людей певної національності залишають без будь-яких засобів для існування, вилучають усе продовольство, ба навіть куховарське начиння, ізолюють за допомогою війська від інших місцевостей на тривалий період — то хіба органі-

затори цих акцій не розуміють, що чекає на їхніх жертв? Із таким самим успіхом можна захищати терориста, який заклад вибуховий пристрій під залізничну колію, мотивуючи це тим, що він буцімто не уявляв наслідків своїх дій. Тобто дії організаторів Голодомору були цілком свідомими й умисними.

Друга вимога юридичних фетишистів: довести, що внаслідок Голодомору гинули тільки етнічні українці. Це справді важко, але чи зможе хтось довести, що внаслідок нацистського терору гинули тільки євреї? Жертвами ставали люди різних національностей, але це не може заперечити Голокост. В Україні абсолютну більшість жертв Голодомору становлять етнічні українці, адже саме вони являли етнічну більшість (96%) сільського населення України. Отже, вістря терору голодом в УРСР було спрямоване проти українців. Те, що загинула якась частка людей іншого походження, котрі мешкали в Україні, є неминучим наслідком комуністичної ідеології, яка допускає «додаткові» жертви в ім'я триумфу комунізму. На побутовому рівні цей ідеологічний постулат формулюється російською приказкою: «Лес рубят — щепки летят». Але ж рубали саме український ліс! Комуністичний режим, завдаючи удару по українській нації (на цей період абсолютно не випадково припадали апогей боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» і розгром українізації), не вважав за потрібне рятувати окремі іноетнічні анклавні в українській людській масі.

До речі, це не єдиний такий приклад. Коли в 1941 році, а потім у 1944 році депортували з Криму «небажані» народи, то зрозуміло, чому постраждали німці, адже вони могли, як вважали в Москві, перейти на німецький бік; коли 1944 року депортували з Криму болгар — це також зрозуміло,

«Юридичні фетишисти підштовхують нас до зведення злочинної державної політики до рівня окремих ексцесів»

тому що Болгарія ще залишалася союзником нацистської Німеччини, хоча не воювала проти СРСР; кримських татар звинуватили у співпраці з окупантами. А кримських греків взагалі ні в чому не звинувачували, а депортували разом із іншими, не пояснюючи причин. Знову рубали ліс ...

Власне, наші юридичні фетишисти мають заперечувати і вірменський геноцид 1915 року, оскільки в Османській імперії нищили не лише вірменів, частогусто жертвами репресій і різанини ставали греки, серби, болгары, курди, айсори...

Крім того, наші юридичні фетишисти часто плутають поняття «нація» та «етнос». Усе населення УСРР періоду 1932–1933 років було українською нацією в загальноприйнятому західному розумінні цього поняття, адже в західному світі поняття «нація» збігається з поняттям «громадянство». І якщо нашим юридичним фетишистам вільно гратися в терміни, то нагадую, що в СРСР існувало так зване союзно-республіканське громадянство, отож усі мешканці УСРР (так тоді писалася ця аббревіатура: УСРР) уважалися не лише громадянами Радянського Союзу, а й громадянами УСРР. Про те, що тоді в Україні формувалася нація у європейському сенсі цього слова, свідчать факти різноетнічного походження її визначних діячів — достатньо згадати письменника Миколу Хвильового (Фітільова), поета Майка Йогансена, економіста Михайла Волобуєва, історика Йосипа Гермайзе та багатьох інших, звинувачених ув українському націоналізмі.

Тому йшлося про злочин, насамперед, за національною, а не за етнічною ознакою, що не виключає факту: величезну більшість жертв цього злочину становили саме етнічні українці. Удару було завдано саме по українцях, як по нації, здат-

ній перейти на державний рівень існування, а не лише по етносу.

У відкритому листі послам Росії й Ізраїлю в Україні професор Києво-Могилянської академії Олексій Гарань написав: «Основна аргументація тих, хто не хоче визнавати Голодомор геноцидом, пов'язана з тим, що постраждали не тільки етнічні українці, а й представники інших національних меншин, які живуть у селі. Адже сучасне розуміння «народу», «нації» саме і включає не тільки етнічну більшість, але й представників інших етносів, котрі живуть на цій території. Таким чином, це справді був «геноцид українського народу» в широкому розумінні цього слова. При цьому удару було завдано по селянству (цілковиту більшість якого склали етнічні українці)». («День», №177, 3 жовтня 2008 року). Дуже показово, що саме в період Голодомору масово збороняються та закриваються українські школи, газети, гуртки в місцях компактного розселення українців у Російській Федерації та інших союзних республіках. Неважко довести, що Голодомор і боротьба проти «українського буржуазного націоналізму» були не двома паралельними, а єдиним процесом.

До речі, за допомогою формально-юридичних процедур можна заперечити чимало фактів чи принаймні посягти сумніви щодо них. Наприклад, згадана Конвенція і юридичне обґрунтування геноциду з'явилися в 1948 році, а Голокост відбувався з 1941 до 1945 року. А, як ми знаємо, закон зворотної сили не має. То чи був Голокост геноцидом не в політичному, а в суто юридичному сенсі? Тобто Голокост відбувався тоді, коли поняття «геноцид» не існувало (як і різанина вірменського народу). Це означає, що для юридичних фетишистів тут є чимало можливостей для псевдоюридичного крутіства.

Юридичні фетишисти заявляють, що закон про кримінальну відповідальність за заперечення Голодомору обмежуватиме свободу слова, і погрожують звернутися до Європейського суду з прав людини. Але якщо Європейський суд ухвалить рішення на їхню користь, він у контексті прецедентного права створить

В *«Удару було завдано саме по українцях, як по нації, здатній перейти на державний рівень існування, а не лише по етносу»*

умови для порушення питання щодо скасування законів ФРН про відповідальність за заперечення Голокосту і законів Франції про відповідальність за заперечення геноциду вірменського народу в 1915 році. Адже формально-юридично там така сама ситуація, як і з українським законопроектом.

Ба більше, буде створено прецедент для скасування законів ФРН про заборону неонацистської пропаганди на тій самій підставі, що вони обмежують свободу слова. А таки ж обмежують... І коли забороняється поширення ідей міжнаціональної і релігійної ненависті — це також суттєве обмеження свободи слова.

Невже ж українці самі винні в Голодоморі?

Деякі юридичні фетишисти, заперечуючи Голодомор як геноцид, посилаються на те, що серед осіб, котрі брали участь у його здійсненні, були й українці. Але це абсолютно хибне спростування Голодомору. Навіть у єврейських гетто нацисти створили «юденрати» — єврейські ради, які з ними співпрацювали, і єврейську поліцію, що виловлювала людей для відправки до таборів смерті, але факт кола-

борації певної частини знищеного народу зі своїми катами не заперечує факту злочину проти цього народу.

Деякі «правознавці» такого ґибу навіть готові визнати Советську Україну «суб'єктом міжнародного права», незалежною і самостійною державою, аби тільки покласти на саму Україну й українців усю відповідальність за Голодомор. Так, у 1920–1922 роках УСРР мала якусь зовнішню політику і представництва за кордоном. Але з 1923 року (після набрання чинності союзним договором, що формально-юридично так і не був до кінця легалізований) усі державні атрибути Советської України активно усувались, а на 1932 рік від них і сліду не лишилося. Жодна іноземна держава після 1922-го не визнавала УСРР і не встановлювала з нею дипломатичних відносин. Звісно, таке утворення за визначенням не могло бути суб'єктом міжнародного права. Тут варто навести аналогічні приклади. Як відомо, у 1939 році на уламках Чехословацької Республіки виникла «держава» Богемія і Моравія, що мала власні збройні формування (на відміну від Советської України впродовж більшої частини її історії), органи влади і навіть президента.

*«Геноцид-Голодомор
був організований
комуністичним керівництвом
Радянського Союзу
за участі його маріонеток
в Україні»*

Президентом цього «суб'єкта міжнародного права» був Еміль Гаха, колишній прем'єр-міністр Чехословацької Республіки. Щоправда, реально всі питання в цій «державі» вирішував берлінський намісник Рейнгардт Гайдрих, обергрупенфюрер СС і генерал поліції. Отже, враховуючи, що Богемія і Моравія була «державою» (за рівнем самостійності й міжнародної правосуб'єктності такою самою, як УСРР), усі претензії з приводу масових убивств у містечку Лідиче, страт і переслідувань чехів нинішня Чеська Республіка, за логікою наших юридичних фетишистів, має пред'являти не нацистській Німеччині, навіть не ФРН, а винятково самій собі.

З приводу цього юридичного формалізму такий відомий «правник», як помічник присяжного повіреного Володимир Ульянов-Ленін справедливо зазначав: «Формально правильно, а по суті — знущання, батечку...» Деякі «правознавці» навіть опускаються до таких «аргументів», як посилення на конституцію УРСР, де було сказано, що вона є «суверенною соціалістичною державою...»

Згадаймо, після 1945 року, коли Сталін (і СРСР) отримав два додаткові голоси в ООН, формально записані на УРСР і БРСР, у цих утвореннях навіть виникли міністерства закордонних справ (ще одна комуністична бутафорія, розрахована на юридичну свідомість формалістів). Тоді східні британці (до речі, далеко не невігласи в юриспруденції) запропонували «суб'єкту міжнародного права УРСР» відкрити свою амбасаду в Лондоні, а британську — в Києві. Гадаю, читач здогадується, яким був результат...

Геноцид-Голодомор був організований комуністичним керівництвом Радянського Союзу за участі його маріонеток в

Україні. Він був спрямований проти української нації, що суттєво посилилась і сконсолідувалась впродовж доби українізації. Він був організований з метою не допустити жодних державницьких амбіцій з її боку. Геноцид-Голодомор аж так принципово відрізнявся від усіх інших випадків голоду в різних частинах Радянського Союзу, що довести в тому ж таки Європейському суді його унікальний характер, його спрямованість саме проти української нації є цілком можливим. До речі, по Другій світовій війні, коли український інженер Кравченко, який став переміщеною особою, написав і видав на еміграції книжку про Голодомор та інші репресії в Україні, комуністична партія Франції, яка на той час входила до урядової коаліції, оголосила книгу наклепом на СРСР і звернулася до суду з позовом на Кравченка. Відбувся суд, де сотні свідків із України, які внаслідок війни опинилися в Європі, дали свідчення про події геноциду, що їх вони бачили на власні очі.

Компартія Франції суд програла. Тож прецедент судової спроби спростування Голодомору вже є.

А юридичний фетишизм — то є особливий стиль мислення, коли за допомогою формально-юридичних конструкцій можна довести і спростувати будь-що, навіть речі абсолютно очевидні. Колись древньогрецький філософ Зенон Елейський, використовуючи формально-логічні процедури, довів, що руху в природі не існує. Хоча всі ми знаємо, це не так. Ми знаємо також, що право не є синонімом псевдоюридичного крутіїства в ім'я досягнення вельми нешляхетних цілей.

Звичайно, дуже важливо, як світ оцінює Голодомор українського народу, але найважливішим є, як ми самі ставимося до цієї глобальної трагедії нашої національної історії, які висновки з неї робимо, яке місце ця катастрофа посідає в нашому самоусвідомленні. А, судячи з усього, шлях до глибокого національного прозріння, до осягнення Голодомору-Геноциду як неодмінного чинника української історії в самій Україні є значно довшим від шляху до міжнародного визнання... ■